

A r u a n n e

Kihelkonna Loona maa-aluse laibakalmistu kaevamisest 1956. - 1958.a.

Kihelkonna Loona laibakalmistu asetseb Lääne-Saaremaal, Kihelkonna alevist mööda Lümändasse viivat teed umbes 3 km kaugusel, kolhoosi "Kommunist" maal, endise Loona mõisa hoonete juures (joon. 1) madalal seljakul.

Sellelt seljakult liiva kaevamisel leidsid kohalikud kalurid P. Kolk (praegu surnud) ja P. Niitsoo 1941.a. ühe enam-vähem tervena säilinud luustiku, mille juures on olnud 2 hoburaudsõlge, üks kolmest traadist keeratud ja teine lai õhukesest pronksplekist käevõru, ning sõrmus. Peale selle oli leitud veel teisi lõhutud luustikke. Leitud esemed viidi Kuresaare muuseumi (praeguses Kingissepa Koduloomuuseumis ilma numbrita). TA Ajaloo Instituudile sai Loona leiukoht teatavaks 1949.a., mil arheoloogiasektori töötajad L. Jaanits ja L. Metsar, inspekteerides Saaremaa muistiseid, said P. Niitsoolt mainitud leiuandmed ja ühe sõle, mille ta oli jätnud esialgu enda kätte.¹ 1956.a. Kihelkonna ümbruse muististe inspekteerimisel kaevati AI aspirandi A. Kustini poolt Loona kalmistu alale väike prooviauk. Matmiste jälgi sellest august ei leitud

¹ AI 4008; vt. L. Jaanitsa ja L. Metsari Saaremaa muististe inspektsiooni aruanne 1949.a. AI-s.

mis kuulub L. Jaanitsa poolt kirjutatud Loona neoliitilise asula kaevamisaruande juurde joon. 2; samas on antud ka kõnesoleva seljandiku ja selle ümbruse detailsem kirjeldus. Kaevamiste käigus valmistatud plaanidele märgiti nii asula kui ka kalmistu leiud ühtse jätkuva numeratsiooniga. Hiljem eraldati kalmistu leiud asula leidudest. Viimased säilitasid oma esialgse numeratsiooni; kalmistu leidudele pandi uued numbrid. Neid hoitakse TA Ajaloo Instituudis peanumber 4236 all. Endised asulaleidude numeratsiooni järgi pandud numbrid on käesolevas aruandes märgitud sulgudes. Sulgudes antud numbri ja erivärvi märgi järgi võib neid leida asulaleidude plaanil. Eraldi asendiplaani üksikutest lõhutud haudadest pärinevaist kalmeleidudest ei tehtud. Kalmistust valmistati küll koondplaan, mis näitab haudade paiknemist üksteise suhtes (joon. 2); samuti tehti üksikutest haudadest koha peal detailsemad joonised ja ülesvõtted. Eri aastatel läbi kaevatud ala piirid on märgitud L. Jaanitsa Loona neoliitilise asula kaevamisaruande juurde kuuluval joonisel 3. Neoliitilise asula plaane nimetatakse edaspidi lühendatult „asula, joon.“

Kaevamist alustati seljaku idaosas, mitte kaugel sinna ehitatud laudkuurist, varem kaevatud prooviaugu lähedal, kus maapind oli jäänud hilisematest sissekaevamistest rohkem puutumata. Kaevatav maa-ala jagati 1 m^2 suurusteks ruutudeks, mida tähistati põhja-lõuna suunas tähtedega, ida-lääne suunas numbritega.

Esimene kaevand(asula, joon. 4) haarab ruute a-d/51-58. Kaevamisel eemaldati kamar suurte labidatega, sügavamal kaevati väikeste kühvlitega. Kamaraaluses huumusekihis oli väga palju paeklibu ja väikseid raudkive. Sügavamal esineb kive järjest rohkem ja nad muutuvad suuremaks. 25-30 sm sügavusel tuli vastu

Siinne tumedam muld tähistab hiljem sisse kaevatud auku, millega haud ära lõhuti. Lõhutud matuste jälgi esines veel mujalgi kaevataval alal. Nimelt ruudust n/57 15-30 cm sügavuselt ~~lt~~

6 (382, 397, 522, 533) - viis pronksspiraalikest, ruudust n/51

7 (401) - raudnael, ruudust n/51

8 (427) - raudnael, ruudust n/55

9 (561) - pronkseseme katkend, ruudust n/56

10 (746) - raudpannal, ruudus m/58 55-63 cm sügavusel segatud tumedast mullast

1210-1270
Goffland

11 (750) - 3 õhukest väikest hõbebrakteaati leiti nagu eelmine.

12 (751) - varrasaheliku katkendid koos noa ja tulerauaga, leiti nagu eelmised.

Esemete juures oli puutükke, mis pärinevad ilmselt kirstulaudadest.

Luustik I (naine⁴) leiti ruudu n/54 kaevamisel. Kuna oli näha, et ta ulatub kaevamata ala alla, siis laiendati kaevandi ruutu o/54. Hauda piirjoon polnud jälgitav, sest hilisemate sissekaevamiste tõttu on siin muld kõikjal segatud. Haud on kaevatud asulakihti, kuid sellest sügavamale ta ei ulatu. Luustik asetses kamarapinnast 30 sm sügavusel, suunas N (pea)-S. Jalaluud puuduvad, alates põlvedest, muidu ~~on~~ luustik hästi säilinud. Säilinud osa pikkus on 1 m. Luustik asetseb selili sirgus, kolju on pööratud vasakule küljele⁵, parem käsi asetseb küünarnukist kõverdatult vöö kohal, vasak käsi ~~on~~ samuti kõverdatult pandud rinnale. Luustiku juures ~~on~~:

⁴ Luustikud on antropoloogiliselt määranud bioloogia teaduste kandidaat AI van. tead. töötaja K. Mark.

⁵ Sõnad "parem, vasak, ülal, all" on mõeldud alati kirjeldatava luustiku suhtes.

19 (814) - poolik hobuseraud, nael ja 2 rauatükk.

N-S segatud!

Luustik III asetses ruudu k/47 alal, üsna kamara all, 20 sm sügavusel. Kõik luud on hiljem paigalt ära nihutatud, - nii oli kolju pooratud kummuli, näoluudega vastu maad, kukal üles poole; kolju juures oli käeluid ja ribisid. Ka reieluud olid segatud, sääre- ja jalaluud aga hoopis puudusid. Algselt võis luustik olla suunas N(pea)-S, kuid see pole kindel. Luustiku juurest leiti:

20 (774) - hoburandsõlg, nupud kolju poole, asetses kolju ja käeluude kõrval 20 cm sügavusel.

21 (787) - kolmest traadist keeratud käevõru, kolju kõrval olevate käeluude ümber.

22 (758) - paeljas orneeritud käevõru, samuti käeluude ümber.

Luustik on antropoloogiliselt määramatu; esemete järgi otsustades, kuulub naisele.

S-N vastandorientatsioon? paus! küll värd puudu!

Luustik IV (naine) leiti ruutudest i-j/50, 27 cm sügavusest. Haud, osalt ka luustik on lõhutud, haa piirjoon pole jälgitav. Kolju on segamise tõttu pooratud näoga vastu maad, kukal üles poole, samuti ka alalõug. Käeluud puuduvad, need on ära kaevatud ja sattunud hoopis eemale. Vaagna-, reie- ja sääre- luud on ainult veidi oma algasendist kõrvale nihkunud. Asendi järgi otsustades, on surnu maetud selili, sirgu, pea lõuna, jalad põhja suunas. Esemeid luustiku juurest ei leitud.

1957.a. jätkati Loona kalmistu ja koos sellega ka neoliitilise asula kaevamist. Esiteks kaevati läbi ruudud e-h/52-58 eelmise aasta kaevandite vahel (asula, joon. 8). Haudade jalgi, ega isegi mitte üksikuid pronks- ega raudesemeid siit ei leitud.

on haud järskude, püstjate, sügavamalt kumeralt kitsenevate seintega, lameda põhjaga, üldkujult enam-vähem ovaalne. Luustiku sügavuses märgiti haua piirjoon plaanile. Haud on täidetud segatud tumedama mullaga, milles siin-seal esines neoliitilist keraamikat; hauamullast võeti proov. Kolju alt leiti vähesel määral puud, mistõttu võib oletada, et surnu oli maetud kirs-
tus.

N-S
Luustik asetseb suunas 352°, pea põhja poole. Kolju ülemin tipp on kamarapinnast 20 cm sügavusel, lülisammas vaagnaluude juures 30 cm, ja sääred 35 cm sügavusel. Algselt oli surnu mae- tud sügavamale, kuna haua kohta on pealt hiljem lõhutud. Luus- tik on 162 cm pikk, üldiselt hästi säilinud. Ta asetseb selili, kolju on pöördunud pisut paremale küljele, vaade üles, veidi paremale. Alalõug on alla vajunud, suu seetõttu ammuli. Pare- m käsi on küünarnukist kõverdatuna tõstetud lõua alla, nii et käeluud toetuvad alalõualuu vasakule küljele; vasak käsi on samuti küünarnukist kõverdatud vöö kohal; ka jalad on välja sir- tatud. Luustiku juures olid esemed:

- 37 (1360) - pronksspiraalidest ja rõngastest pärjataoline peaehe (tahv. II:4, III, IV:7). See koosneb järgmistest osadest - a) väikestest toruspi- raalidest laiem ilustus, mida piiravad mõle- malt poolt jämedamad üksteise otsa asetatud toruspiraalid (tahv. IV:8). See asetses kolju paremal küljel, vastu maad ja leiti alles kol- ju ülesvõtmisel hauast. Spiraalide all oli säilinud tekstiili ja muud orgaanilist ainet. b) Sellest laiemast ilustusest lähtub mõlemale poole ümber kolju rõõbiti üksteise kõrval neli pikka vetruvat spiraaltoru (tahv. II, III,

kaetud mingi paksema toimsest riidest tehtud ja pronksspiraali
dega ilustatud peakattega. Selle juurde kuulusid ka kuklast
seljale ulatuvad üksteise otsa lükitud spiraaliread, - mingi
muu riietusesemega pole neid võimalik seostada. Üksikuid spi-
raale hoidis koos nende sees olev peenem lõng või nöör; ka
rõngasäärise sees oli jäme ümmargune mitmetest lõngadest punu-
tud nöör.

38 (1361) - väike torukujuline klaashelmes leiti kolju
vasaku külje alt mullast spiraalide juurest.
Kuna teisi helmeid ei leitud, tuleb seda
seostada samuti peakattega.

39 (1362) - hoburaudsõlg asetses parema õlanuki ja ala-
lõualuu vahel, nuppudega lõua suunas, tilgu-
ti tipp vasakule.

*lõueneva
keskosaga võru*

40 (1363) - lai pronkskäävõru paremas käes, kitsenevad
otsad allapoole, s.o. vastu keha, lai kesk-
osa üles poole.

*ja
1 ümmarnuki käes
1 lõueneva keskosaga
1 3 traadist võru*

41 (1364) - kolmest pronkstraadist keeratud käävõru pare-
mas käes, laia võru kõrval, sellest randme
pool, lahtised otsad vastu maad.

42 (1365) - kolmest traadist käävõru vasakus käes, lahti-
sed otsad vastu maad.

43 (1366) - lai käävõru, samasugune kui nr. 1363, vasa-
kus käes. Kitsast võrust küünarnuki pool,
umbes käsivarre keskosas, lai keskosa üles
poole, otsad hana põhja suunas.

*nahk-
võõ
naastudega?*

44 (1367) - kaks väikest pronksnaastukest, mille vahel or
nahkrihma tükikesed; üks neist oli vasakul
vaagnaluul, teine selle kõrval.

45 (1368) - raudeseme katkendid, täiesti roostetunud,

osas, mis asetses uksele lähemal (ruudud g-j/45-47). Kamaraalusest tumedamast kruusast leiti harpuuni ja luueseme katkend, ning tulekivist nuga (588-1590), samuti mõningaid loomaluid. Neid künnikihist saadud leide plaanile ei märgitud.

Luustik VI tuli välja kuurialuse kirdeosas, ruutudes i-j/46-47, vähem kui ühe meetri kaugusel luustikust III (joon. 2,4,5; fotod tahv. VII-IX).

Haua piiri polnud võimalik kindlaks teha; haud oli kaevatud asulakihti, aga ei ulatunud sellest sügavamale. Ka värvilt ega koostiselt ei erinenud hauamuld ümbruses olevast kivisest kruusast. Hauamullast leiti asulakihti kuuluvaid loomade ja kalade luid ja mõningaid neoliitilisi savinõukilde. Tumedam muld luustiku all lõppes 50 cm sügavusel, samuti nagu mujalgi.

Surnu oli maetud puust kirstus. Kirstukaane osi oli säilinud kolju juures, pronksist kaelaehete peal; samuti olid osaliselt säilinud kirstuääred mõlemal pool luustiku külgedel, ja kirstupõhja osi kolju ja ribiluude all. Puusüüd kulges kirstutükkidel kõikjal luustiku pikisuunas. Kirstunaelu ei leitud. Peatsis, kolju kõrval, kõrgemal, oli suurem raudkivi (t. VII: 12), jalutsis, parema kannal all paekivi, kuid need mõlemad olid kahtlemata loodusliku asendiga, jäetud haua kaevamisel puutumata.

Kolju asetses kamarapinnast 20 cm, kannad 40 cm sügavusel. Luustik oli peaga loode poole, suunas 323°, kogupikkus 130 cm, keskmiselt säilinud. Kõige tervemad olid kolju ja pikad luud; vaagnaluud olid täiesti kõdunenud, varbaluud puudusid. Luud on üsna peened ja haprad, kuuludes ilmselt noorukile, esemete järgi otsustades - naisele.

Kolju oli nihkunud veidi viltu vasakule, vaade vasaku õla suunas. Alalõug aga asetses otse. Lülisammas oli õige vähe

NW-50

2 kaelavõru
+ helmekett!

49 - Helmed, valkjast ja kollasest klaasmassist, asetses id
hajali alalõualuu ümbruses, kaelavõrude ja alalõua
vahel; kaks helmest leiti kaelavõru aasotsa juurest.

ummaku
käs
spiraalvõru

50 - Spiraalne, paljude keermetega käevõru, asetses pare-
mas käes. Sellise käevõruga oli kaetud suurem osa
käsivarre luudest (tahv. VII, VIII).

51 - Samasugune käevarre vasaku käe luude ümber. Mõlemad
käevõrud olid katkised.

sermus
bisapanuua?

52 - Pronkssõrmus, kilbitaoliselt laieneva orneeritud esi-
osaga, vahelitiotsine. Leiti jalgade vahelt, parema
kannaluu lähedalt; kilp oli vastu maad, otsad haua
põhjast üles poole, - nähtavasti mitte algses asendis
(tahv. IX:17).

põlle up.
kõikid ennea
sp-luustis

53 - Spiraaltorukestest ilustus, mis kulges laia vööndina
risti üle sääreluude. Jalutsi poolt piiras spiraal-
ilustust rõngasääris. Ornamendi ja teostusviisi poo-
lest sarnaneb see täiesti Karja kalmistust hauast nr.
19 leitud spiraalilustustele, kuid see ei ulatunud
mitte sääreluude alt läbi.

54 - Spiraaltorukestest kitsam ilustus, mis kulges luusti-
kuga pikisuunas kirstuosade kõrval. See algas vasaku
küünarnuki lähedalt ja ulatus kuni vasaka kannani.
Samasugune ilustus on olnud ka paremal pool, kuid
hävinud, nagu tunnistavad rohked, veidi kõrgemalt
leitud samamöödulised spiraaltorukesed ja üksikute
motiivide katkendid. Ilustus koosnes üksteise otsa
asetatud spiraaltorukeste reast, mis oli kõige selge-
mini jälgitav luustiku keskpikkuses vasakul pool;
rohkesti oli samal viisil asetsevaid spiraaltorukesi
ka paremal pool vöö kohal ja parema küünarnuki lähe-

osa. Mõlemad puhastati välja alles Tallinnas.

Peale luustiku eemaldamist täideti pritsikuuri alune kaevand uuesti mullaga; muld tasandati, tambiti kinni ja kuurile pandi põrand alla, ning suur tuletõrje prits viidi kuuri tagasi.

Uute haudade otsimiseks kaevati kuurist kirde poole ulatuvasse nõlvaku ossa umbes ühemeetriliste vahedega kolm edelakirde suunalist ligi nelja meetri pikkust kraavi, mis osaliselhaaravad ruute i-m/41-46 (asula, joon. 3,12). Kraavidest leiti:

57 - vanaaegne raudnael, kraavist 3.

58 - pronksrõngas, mille küljes oli rauaroostet, kraavist 7.

Mõlemad olid kamaraaluses künnikihis, mistõttu neid plaanile ei märgitud. Samast leiti ka üksikuid inimese kolju- ja toruluude tükke, mis võiksid pärineda samuti kui esemedki, lähedal asetsenud lõhutud luustiku III juurest.

Kuuri kaguküljega paralleelselt kaevati kraav 2. Sellest leiti:

59 - vanaaegne raudnael, kamarakihi alt.

60 (1395) - vanaaegne raudnael.

Üsna kuuri seina juures, aga ka mujal, esines kolju tükke ja inimese selgroolülisid, ning sõrmeluid. Nende leidude asendi järgi laiendati kraavi 2 mitmes suunas, nii et see haaras osaliselt ruute a-h/40-49. Sealjuures leiti:

61 (1461) - raudnael

62 (1464) - "

Tervena säilinud haudu ei olnud. Küll aga saadi nimetatud kraavidest rohkesti neoliitilisi leide.

Varem läbikaevatud alast põhja suunas, mõlemale poole siloauku, kaevati üks põhja-lõuna suunaline kaheksa meetri pikkune

olid maetud kirstus, peaga põhja või põhja-loode poole. Kirstu asetati surnud rikkalikult ehituina. Eriti toredaid ehteid ja spiraalilustustega rõivaid oli naiste haudades V ja VI, kuid rohkesti esemeid ja ehteid oli ka mehe hauas II. Üks ainus luustik - IV - oli ilma panusteta, ning asetses peaga lõuna poole. Selle põhjal ei saa aga mingeid järeldusi teha, kuna kolju polnud algses asendis. Võibolla olid esemed selle juurest hiljem ära korjatud; võibolla, mis on väga tõenäoline, on ta ilma panusteta maetud ja peaks olema sel puhul teistest hilisem.

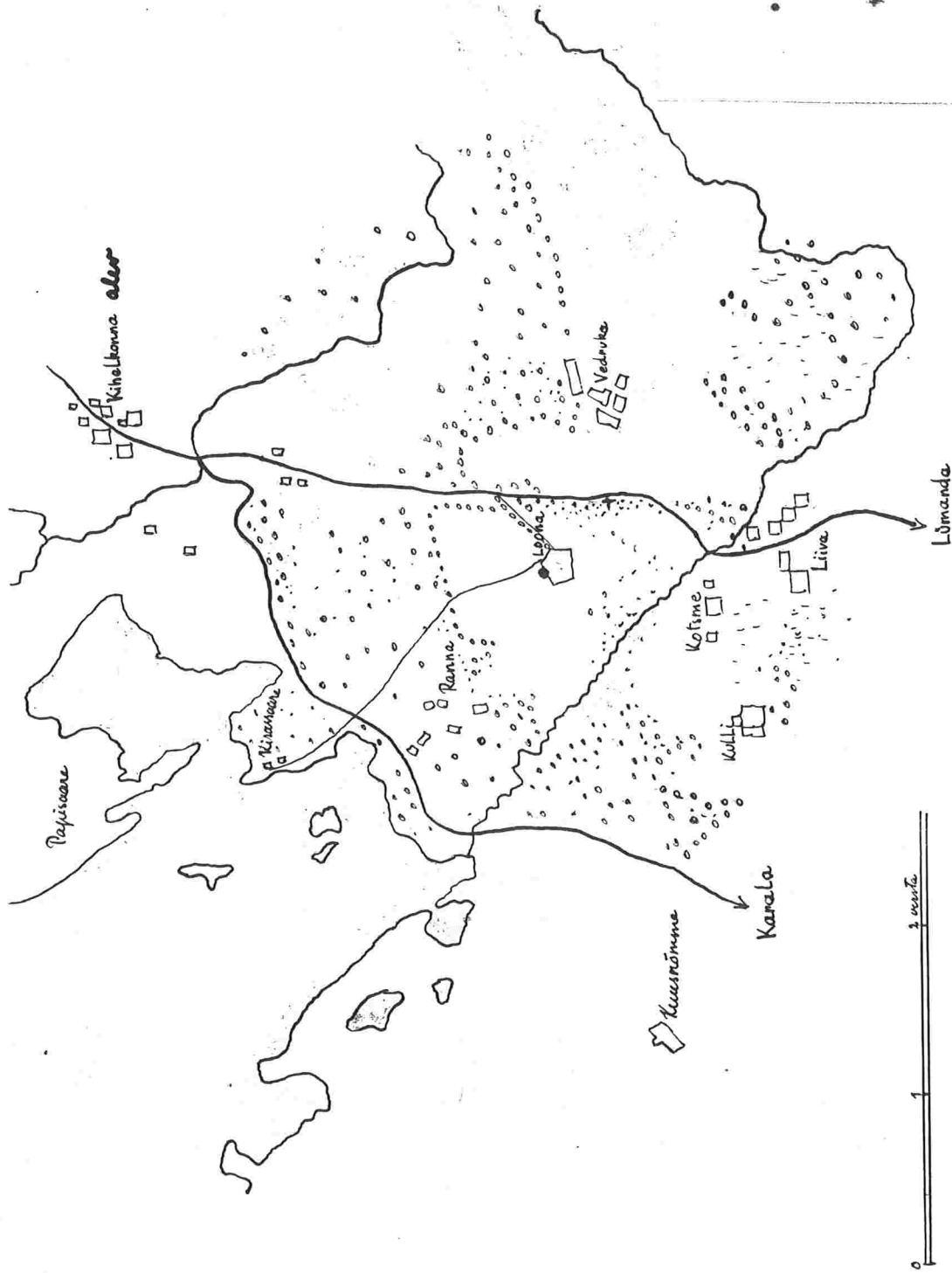
Ühestki hauast leitud mündid pole määratavad, ega paku järelikult dateerimisvõimalusi. Ehete ja spiraalilustuste järgi kuulub Loona kalmistu 13. sajandisse. Haud I aga, mis sisaldas ainult helmestest ja kauriteokarpidest kee, tõenäoselt 14. sajandi algusse.

mit
sellise
dateering?

10. mail 1959.

A. Kustin
/A. Kustin/

Kärsalava aruande juurde kuuluvad
kalurid I - IX, joonid 1-5, ja need Loona
moolitile aruande joonid, mis on täiesti märgitud
(2-4, 6, 8, 12).

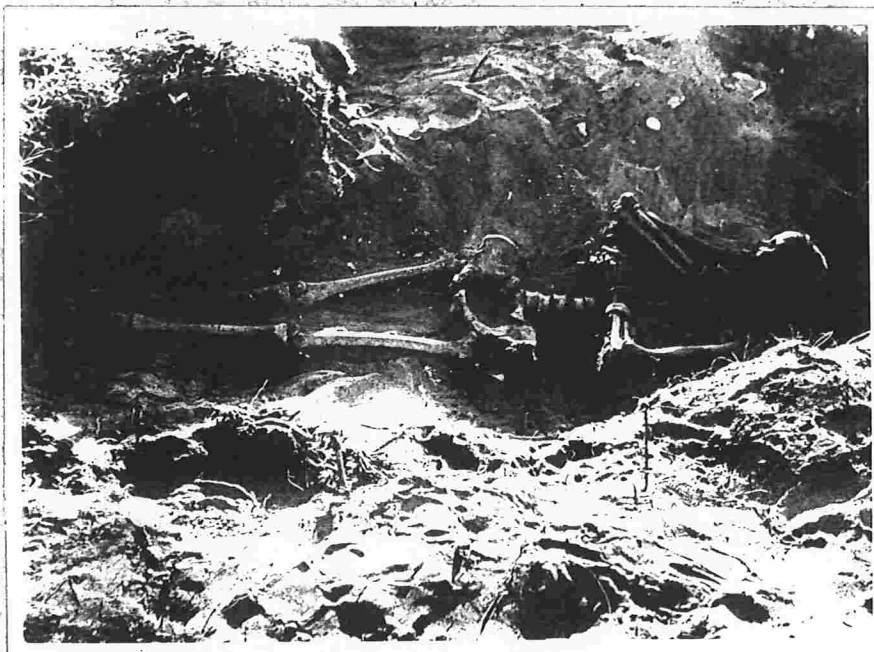

- Loona 13.-14. sajandi kalmistu
- Loona 9.-12. sajandi kalmistu

NB! It järgi mts
leide ja
kalmistud!

1. Luustik I, pildistatud lõunast.

2. Luustik I, pildistatud idast

3. Luustik V, pildistatud laõrnest

4. Luustik V, pildistatud lõunast

5. Luustik V, pildistatud lõunast

6. Luustik V, kolju koos peasehtega.

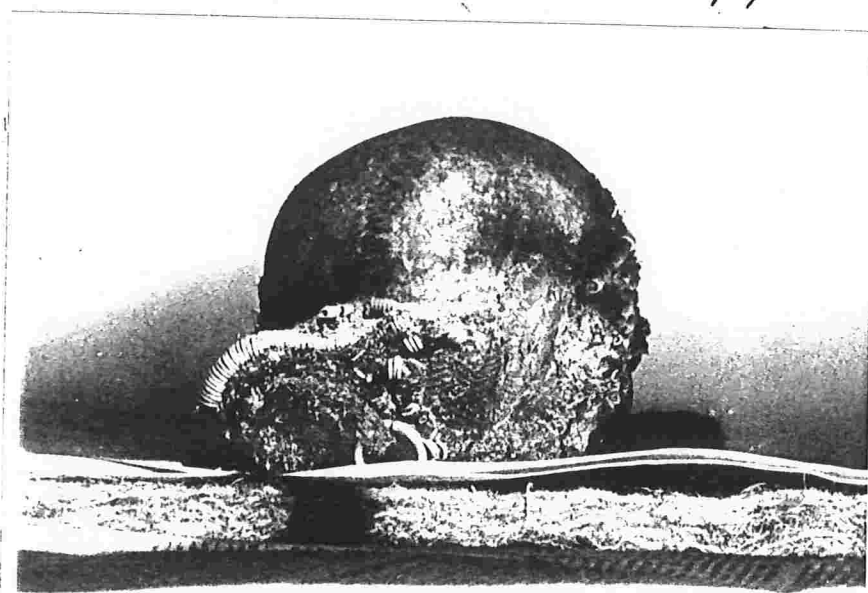
7. Luustik V, kolju koos peaahtega.

8. Luustik V. Kolju peale hauast välja võtmist.
Näha kolju paremal küljel spiraalilustus.

9. Luustik V, kolju parempoolne külg koos rõngasäärisegea; näha ka pikkade spiraalide jäljed.

10. Luustik V, kolju kuklast; näha rõngas-ääris, tekstiili, ja suunem pronksrõngas.

11. Puustik V. Noatupp pahema saagna-
luu juures.

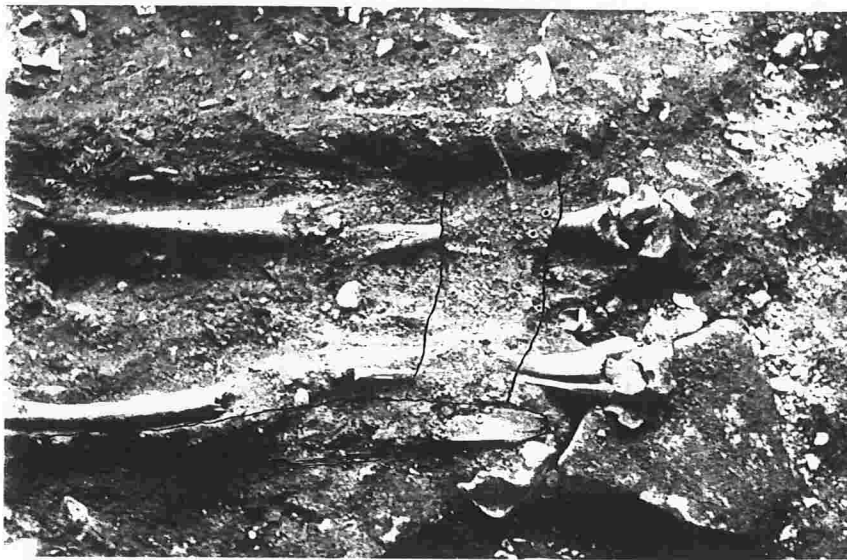
12. Luustik VI, pildistatud edelast. Sääre- ja reidekude kõrval on näha kirstu äärt.

13. Luustik VII, pildistatud kagust.

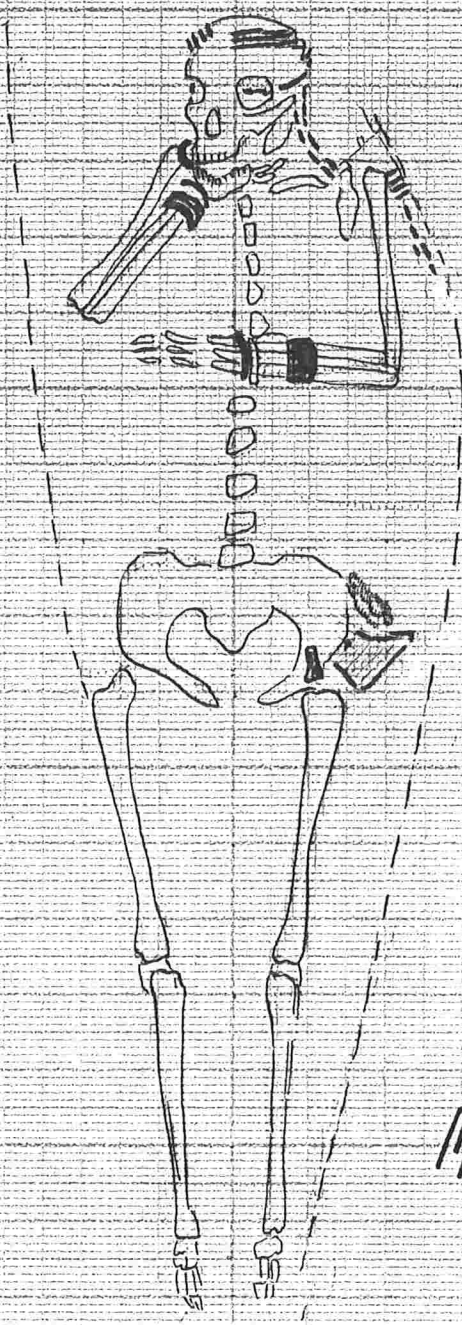

16. Luustik VI. Kalju kuulavõrreliga, mille
peal on näha kirstukaane osi. Pildistat-
ud kaugust.

17. Luustik VI. Näha reie- ja sääreluud,
ring kannad. Luude kõrval on kirstuosi;
risti üle sääreluude kulgeb spiraaltonu-
hestest ^(välja puhastumata) ilustus. Pildistatud lähelt.

1121

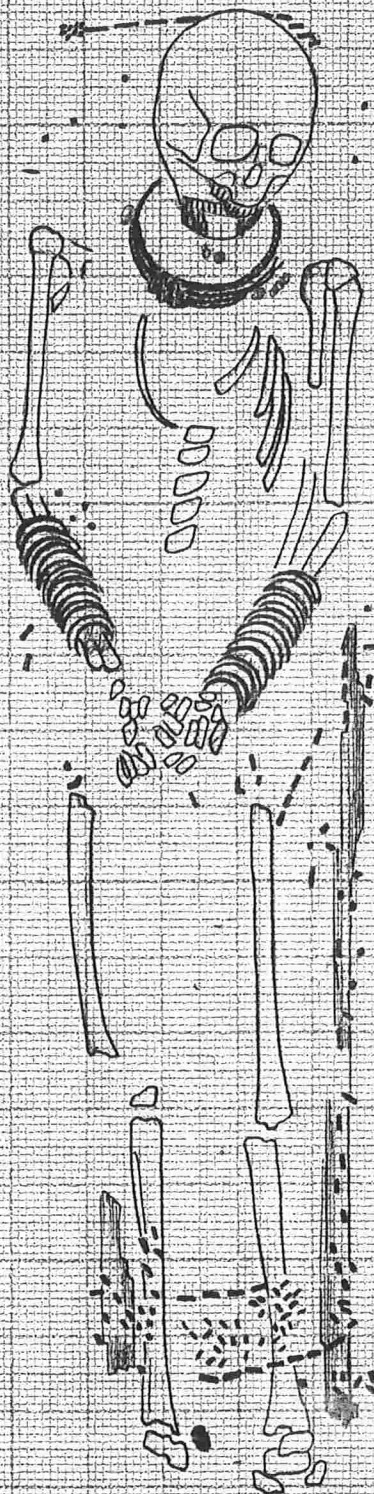

Luustik V

0 0,5 1m

Loona kalmistu

joon 3

Luustik VI

0 10 20 30 40 50 cm

Loona kalmistu

joon. 4

ja teine neli meetri pikkune (ruutuderida 62/q - u),
(ruutuderida 50/q-a) kraav. Metallesemeid ega inimluid ei
leitud kummastki.

Lõpuks kaevati nõlvaku harjale veel üks kümne meetri
pikkune kraav ida-lääne suunas (ruutuderida j/69-78). Haudu
sealt ei leitud; ka asulakihti selles kraavis enam ei olnud.

Kuna proovikraavidega läbiuuritud ala ületas juba igas
suunas kaugelt tavalise vahemaa seni lahti kaevatud haudade
vahel, siis uusi kraave enam ei kaevatud. Arvestades leitud
luustike paiknemist, oleks võinud oodata luustikke läbikaeva-
tud ala põhjääres asuvast siloaugust. Kohalike elanike andme-
tel (P. Niitsoo) neid siloangu kaevamisel aga ei leitud. Ka
mõlemale poole siloauku kaevatud kraavides ei ilmnunud lõhutud
luustike jälgi. Seetõttu võib üsna kindlasti arvata, et kalmis-
tu ruutudereast p enam põhja poole ei ulatu. Kalmistu teisi
piire saab määrata ligikaudselt lõhutud haudadest pärinevate
inimluu tükkide ja mõningate leidude põhjal. Selle järgi võib
kalmistu lõunapiiriks arvata ruutuderida d, millest lõuna pool
lõhutud haudade jälgi ei olnud. Lääne suunas võiks kalmistu
tinglikuks piiriks lugeda ruutuderida 64. Seda laseb oletada
sealt leitud rinnanõel (nr.32) ja mõned luutükid. Idapiiriks
võiks aga pidada mõningate väikeste koljutükkide põhjal ruutu-
derida 42. Seega oleks kalmistu koguulatus kuni 300m²; tegeli-
kult arvatavasti vähem, sest luutükke ja esemeid on kündmisel
ja muudel mullatöödel kahtlemata laiali aetud.

Kohalike elanike andmeil on siit varem välja kaevatud
üks terve luustik (vt. lk. 1). Üksikud inimluud võivad pärine-
da umbkaudu kahest-kolmest luustikust. Seega on kokku maetud
umbes kümnekond surnut, millest enam-vähem puutumatus oli
säilinud ainult neli (I, II, V, VI). Hauad asetsesid üksteise
suhtes ebareeglipäraselt, 1-5 meetri kaugusel (joon.2). Surnud

uulatu
se on j. aw.
leidudest seli
varasem?

dal. Reieluude keskpikkusest kuni kandadeni koosnes spiraalilustus üksteise kõrvale asetatud nelinurksete rombiliste või võreliste motiivide reast, mida piirasid otsakuti asetatud spiraaltorukesed.

- 55 - Spiraaltorukestest ilustus, leiti kolju alt, vasa-
kult poolt (~~leht 11:2~~). See on nelinurkne, lühema-
test, jämedamate, malelauakujuliselt üksteise suh-
tes risti asetsevatest spiraaltorukestest. Nelinurk-
sest motiivist lähtus otsakuti asetatud, kohati
kahekordne spiraaltorukeste rida, mis ulatus ligi
20 cm pikkuselt otsejoones kagu poole, koljust ee-
male, ja lõppes seal peenemate spiraaltorukestega.
Kolju ümbrusest leiti veel rohkesti peenemaid ja
jämedamaid spiraaltorukesti, mis pärinevad kirjelda-
tud ilustusest. Ilustuse all oli säilinud peent
riiet, ja kirstulaua osi. Oma mõõdetelt vastavad
kolju alt leitud ilustuse spiraalid täpselt luusti-
ku V pärja spiraalidele, ja pärinevad ilmselt samuti
pärjast. Suurem nelinurkne pärjaosa on olnud kuklal,
sellest lähtusid pärjasabad, kuna laubal ja ümber
pea olnud peenematest spiraaltorukestest pärja osa
on hävinud. See on arusaadav, sest kolju asetses
muudest luustiku osadest kõrgemal.

*spiraalidest
ilustus*

- 56 - Hõbemündi katkendid, väga õhukesed ja haprad, leiti
lõua alt, helmeste vahelt.

*hõbemündid,
arv rippunud
ke kütjes*

Kuna pinnas oli väga kivine, siis ei õnnestunud suuremaid
luustiku osi korraga üles võtta: sobiva pleki puudumisel võeti
P. Niitsoolt laenatud korstnasiibri abil üles ainult sääreluud
nende peal oleva spiraalilustusega ja kolju alt leitud pärja

need on küttilabours!

kaardunud paremale poole. Mõlemad käed olid küünarnukist kergelt kõverdatult asetatud vaagnaluude kohale kokku. Jalad oli välja sirutatult, kusjuures parem sääreluu oli nihkunud veidi vasakule.

Luustiku juures olid:

47⁷ - Kaelavõru kahekordse esiosa ja aasa ning haagiga, asetses kaela ümber. Kinnis oli ees, vasaku õlanuk vastas, kusjuures aasaga mässimata ots tuli rinna poole, paremale; haagiga, mässitud ots aga läks kukla taha. Võru kahekordne osa oli seega kukla taga ja paremal pool. Sellest oli läbipistatud väike kolmest traadist keeratud rõngas, mille küljes oli kuljus. Kuljus on osaliselt näha kaelavõru kõrval, paremal pool (tahv. VIII:15). Arvestades seda, et kolju ise oli nihkunud vasakule, võiks oletada, et ka kaelavõru oli nihkunud vasakule; sel juhul võiks oletada, et kinnis asetses ees, lõua all, kuljus aga kukla taga. Võibolla oli aga kaelavõru nihkunud juba surnu asetamisel kirstu või hauda, mitte kõdunemise tõttu.

48 - Spiraalne kolmest jämedast pronkstraadist kaelavõru asetses eelmise kõrval.? Üks algupärane, teravneb ots oli haua põhjast üles poole, kolju suhtes paremal pool. Teine ots, vastu haua põhja, oli murdunud. Kaelavõrust oli säilinud ligi kolm keeret. Kaelavõrude juures, alalõualuu all, oli säilinud riidetükikesi, kirstulaua osi ja muud orgaanilist ainet.

spiraal-
kaelavõru!
kas
võib olla?

⁷ Mainitud luustiku juures olevad leiud pole kiviaja asulaplaanil märgitud; vastavalt sellele puuduvad neides olevad numbrid.

pärinevad v.o. varrasahelikust või on vöö osad, leiti vasaku vaagnaluu otsa juurest.

- 46 (1369) - pronksplekist laia suupoolse naastuga naiste noatupp, asetseb vasaku vaagnaluu kõrval ja ulatub osalt selle alla nii, et tupe suupoolne osa on kehast eemale, tipp aga keha poole (tah. VI). Nii on ta sattunud nähtavasti surnu kirstu või hauda asetamisel.

Selleks, et määrata kindlaks Loona kalmistu ulatust, jätkati kaevamistööd 1958.a. Kaevamine toimus 12.-28. augustini Ajaloo Instituudi noorema teadusliku töötaja A. Kustini juhatusel. Kaevamistööst võtsid osa üks Tallinna Keskkooli ja 2-3 Kihelkonna 7. a-se Kooli õpilast.⁶

Kuna 1956.a. leiti kaks luustikku üsna pritsikuuri lähedalt, siis osutus vajalikuks läbi kaevata pritsikuuri alune. Selleks eemaldati kuurist ajutiselt tuletorje prits ja võeti ära laudpõrand, kuna kuur ise jäi paigale. Seejärel asuti kaevama pinnast kuuri edelaosas, s.o. pimedamas, uksele vastassuunas olevas osas (asula, joon. 12). Kamara all tuli vastu jäme kivine kruus, selle vahel oli tumedam muld, mis ulatus kamarapinnast kuni 40-50 cm-ni. Sealt leiti üksikuid luutükke, mis pärinevad kiviaja asulakihist, samuti aga ka üksikuid inimluid. Viimased lubavad oletada lähikonnas asetsenud hauda, mis on hiljem lõhutud. 48-53 cm sügavusel paljanes hele looduslik põhjakruus, mille seas oli suuri kive. Leide ega luid selles polnud, - need lõppesid juba 30 cm sügavusel.

Olles niiviisi läbi kaevanud poole kuurialusest pinnast, täideti see uuesti mullaga ja asuti kaevama kuuri alust kirde

⁶ Täpsemad andmed kaevamistööde organiseerimise kohta on antud 1958.a. Loona neoliitilise asula kaevamisaruandes.

IV:7). Kokku oli kolju ümber selliseid 11 cm pikkuseid spiraaltorukesi 12, kusjuures nad asetsesid kolmes üksteise otsa jätkatud rühmas.

c) Rõngasääris väikestest tihedalt üksteise kõrvale pandud pronksrõngastest, asetseb koljul pikikade spiraaltorudega paralleelselt, ulatudes parema põsesarna juurest kukla taha, kuklas on rõngasääris kohati mitmekordne; siin on ta nähtavasti oma algasendist ära vajunud (tahv.V).

Kolju paremale küljele, mille all oli laiem spiraalilustus, rõngasääris ei ulatu. Kuklas oli rõngasilustuse all säilinud jämedat toimset riie ja paksu laia punutud paela, millest käis läbi

d) suurem vahelitiotsine pronksrõngas. Samas juures oli ka e) suur merevaigust helmes. f) Kuklast lähtub neli paralleelset üksteise otsa asetatud väiksemate 2 -2,5 cm pikkuste toruspiraalide rida (tahv. II:4, III). Need spiraaliread ulatuvad poolkaares vasaku abaluu alla. Vasaku õlanuki juures on nad pisut segi läinud, - üksikud spiraalid on seal teiste suhtes risti. Vasaku õlanuki juurest ulatub üksainus spiraalide rida kuni vasaku õlavarre keskpiirkuseni.

Paistab, et kirjeldatud peaehe on hauda panekul ja nähtavasti ka hiljem surnu kõdunemisel vajunud paremale küljele, samuti nagu kogu kolju. Algselt asetses kolju parema külje alt leitud laiem spiraalilustus tõenäoselt laubal, kuna rõngasääris oli kuklal, ulatudes mitte kaugemale nää poole kui umbes kõrvade või põsesarnadeni. Rõngasääris palistas paksemat riidet; mujal koljul pole seda küll säilinud, kuid siiski näib, et pea oli

Seejärel avati uus suurem kaevand, mis haarab ruudud e-n/59-64 (asula, joon. 9). Tervetena säilinud luustikke polnud ka siin, siiski leiti üksikuid esemeid, mis pärinevad kindlasti hiljem liivavõtmisel või mullatöödel lõhutatud haudadest. Nimelt:

- 23 (951) - kolmest pronkstraadist keeratud käevõru, ruut n/61 m sügavus ca 5 cm.
- 24 (952) - pronksvõruke, ruut j/60, sügavus ca 5 cm.
- 25 (953) - nuga, ruut k/59, " " 5 "
- 26 (954) - pronksist toruspiraal, ruut m/60, süg. ca 5 cm.
- 27 (955) - hoburaudsõlg, ruut m/63, sügavus 20 cm.
- 28 (959) - nuga, ruut j/60, sügavus 12 cm
- 29 (995) - raudnaaskel, ruut l/49, sügavus 21 cm.
- 30 (1354) - raudnaelad, kamara alt.
- 31 (1356) neli toruspiraalikest, kamara alt.

Jargnevalt laiendati kogu läbikaevatud ala 2 m-i võrra põhja ja 1 m-i võrra ida poole (ruudud o-p/44-64, asula, joon. 10). Ka siit leiti mitmeid üksikuid pronks- ja raudesemeid;

- 32 (1066) - pronksist rinnanõel, ruut o/64, süg. 16 cm.
- 33 (1355) - raudobadus, 6 naela ja raua tükke, mitmelt poolt kamara alt.
- 34 (1357) - nael, kamara alt
- 35 (1358) - helmes, kamara alt, sügavus 20-35 cm.
- 36 (1359) - neli naela.

Luustik V (naine) asetses ruutudes n-p/52, mitte rohkem kui 2 m kaugusel luustikust I. Luustik märgiti skemaatiliselt üldplaanile, temast tehti ka detailjoonis (joon. 3), ning fotod (tahv. I-VI). Haud on kaevatud asulakihist läbi heledasse voolavasse liiva, mis asetseb siin põhjakruusa peal. Kõrgemalt

13 (756) - haprad valkjast klaasist torukujulised helmed, auguga kauriteokarbid ja väikesed pronksspiraalid. Helmed ja kaurikarbid leiti vahelduvalt kaela ümbert, nad on moodustanud kaelakee; samast leiti ka spiraalid.

NW - SO
Luustik II (mees) leiti ruudust k-m/58. Selle jaoks on kaevatud läbi asulakihi püstjate seintega, alt kitsenev haud, mille piirjoon märgiti 70 cm sügavuses plaanile. Haud on täidetud segatud mullaga, milles esineb kiviaja asula keraamikat. Hauamuld ulatub ~~kuni~~ ^{namale kiviaja asula kst kst} 18 cm sügavuseni; ^{hauamullat} sellest võeti mullaproov. Kalmistu pind oli haa kohal küll lõhutud, kuid luustik on säilinud algasendis. Luude all oli luustikuga pikisuunalisi puutükke, mis näitab, et surnu oli maetud kirstus. Luustik asetseb 70 cm sügavuses, suunas NW (pea)-SO, pikkus 162 cm. Kolju on purunenud, parem vaagnaluu puudub. Luud on üldiselt kaunis kõdunenud. Alalõualuu ja kolju tükkide järgi otsustades, on kolju pööratud paremale küljele; parem käsi asetseb küünarnukist kõverdatult vöö kohal, vasak on tõstetud rinnale, jalad sirgus.

Luustiku juurest leiti:

siin on olnud kogu kogu - vööga
14 (759) - pronkspannal naastuga, kolju tükkide kõrvalt, paremalt poolt.

kuivatatud sõda?
15 (760) - hoburaudsõlg vasaku õlanuki juures, nupud kirde poole.

sõdakuivatus?
16 (761) - pronksspiraalid, lahtiselt alalõua ümber ja sõle juures, vasakul õlal.

nuur allõu kaurisus
17 (762) - pronksspiraalid põlvede juures ja sääreluude kõrval.

lisapann?
18 (764) - pronkssõrmus, vasaku labajala luude kõrval.

Järgnevalt kaevati lahti ruudud k-l/47-50 ja i-j/49-50 kuuri seina juures (asula, joon. 6). Kamara võtmisel leiti siit

puutumatu jäme põhjakruus, selle sees suuremaid kuni poole meetrilise läbimõõduga raud- ja paekive. Ainult kaevandi loodenurgas, kuhu on sisse kaevatud väike auk, ulatus tumedam huumusekiht kuni 45 cm sügavusele. ^{Amara} alt leiti

1 (1) - vanaaegne raudnael, plaanile märkimata.

Kaevandi põhjaääre keskosast ^{saadi} 2 neoliitilist savinõukildu, mis märgiti plaanile, loodenurgast saadi veel 2 kala selgroo lüli. Haudu ega luustikke ei leitud. Kaevandi põhjaääre seinaprofiilist tehti skemaatiline joonis. Looduslikest põhjakividest sügavamale ei kaevatud, ka plaanile neid kive ei märgitud.

Haudade otsimiseks rajatakse põhja poole, seljaku laugjale põhjanõlvale kaks uut väikest kaevandit, millest üks haarab ruute i-j/51-58 (asula, joon. 5), teine ruute m-n/45-50 (asula, joon. 6). Mõlemast kaevandist leiti rohkesti neoliitilist keramikat ja muid asulaleide. *Kalmilõhest leiti:*

2 (192) - raudnael katkend ruudust j/53.

3 (4) - rõngassõle kaare katkend, ruudust i/58 künnikihist. Need esemed pärinevad lõhutud haudadest.

Järgnevalt kaevatakse lahti mõlema eelmise kaevandi vahel olevad ruudud k-n/51-58 (asula, joon. 7). Siin on kalmistu pinda mitmes kohas lõhutud. Lõhutud ala piir märgiti plaanile nii, nagu ta pinnalt paistis. Kaevamise käigus selgus, et ruutudes l-m/56-57 ja l-n/52 on asula kultuurikiht osalt hävitatud ja segatud. Künnikihi all tuli ruutudes m-n/57-58 nähtavale tumedam segatud muld, mis ulatus siin sügavamale kui mujal. Võis oletada, et siia on kaevatud haud, seetõttu märgiti tumedama mulla piir plaanile. Edasisel kaevamisel leiti sellest tumedamast mullast ruudust h/58 üksikuid põletamata inimluid ja

4 (374) - raudnael, plaanile märkimata ja

5 (737) - pronksist kaelavõru katkend 45 sm sügavuselt.

küll aga saadi paar väikest riipimisjälgedega savinõu kildu.²

Kuna Saaremaalt oli seni teada väga vähe laibakalmistuid, ning neistki oli ainult üks kogu ulatuses läbi kaevatud, siis võeti Loona kalmistu 1956.a. AI arheoloogiasektori kaevamiste plaani. Kaevamiste ülesandeks oli selgitada kalmistu ulatus, vanus ja iseloom.

Kaevamistöö Loonas kestis 1956.a. 2. juulist kuni 12. juulini. Kaevamistel töötas AI saalidevalvur Herta Juur, TRÜ üliõpilane Heldur Palli, ja Kihelkonna seitsmeklassilise kooli õpilased Lea Pöld, Ester Üksti, Viktor Soosaar, Enn Hein, Rein Johanson, Helmut Edala. Kaevamistööd juhatas ja leiud plaanistas A. Kustin. Kokku töötati 80 tööpäeva, mille vältel kaevati läbi 106 m²

Kalmistu asukohaks on valitud väike madal ligikaudu idaläänesuunaline seljak. Selle ümbruses levivad põllud; ka seljakul on kunagi olnud põld, praegu on see aga juba pikemat aega söödis. Seljak koosneb kruusasest liivast, mida kohalikud elanikud on siit-sealt kaevanud. Seljakule on ehitatud laudadest ilma vundamendita kuur tuletõrjepritsi hoidmiseks. Seljaku põhjapoolsele nõlvale on kaevatud siloauk, mida sellena praegu enam ei kasutata. Seljaku lael kalmistust lääne pool asetses ovaalse üldkujuga kivikirstkalme.³ Seljandik ise kujutab endast vana rannavalli, millel on olnud kiviaja asula. Seega osutus kalmistu kaevamine ühtlasi ka kiviaja asula kaevamiseks. Kaevamiskohast ja selle lähemast ümbrusest valmistati 1957.a. kõrgusjoontega plaan,

² AI 4124:1-3.

³ 1958.-1959.a. kaevati mainitud kivikirstkalme L. Jaanitsa poolt läbi, vastav kaevamisaruanne säilib AI-s.